

tionē illius systematis quisque percipere potest.

4. J. Salvador judæo-philosophus seu incredulus in sua historia institutionum Mosis spinozismum, pantheismum transcendentalem et absolutum, sive ex Germanicæ et Angliæ philosophis, sive ex sansimonianis, complexus est. Incredulitati adjecit perfidiam judaicam, dum recensita paradoxa cohonestare nisus est doctrina mosaica. Contendit enim Mosem docuisse alium Deum non esse nisi esse absolutum, ego unversale, autotheismum societatis, religionem politicam. Impius propterea hic auctor ceu organum sansimonianismi spectari potest.

Longa res esset aberrationes istas humani intemperantis ingenii persequi velle; ut igitur statutam propositionem evincamus, quæ complectitur recensita systemata omnia, partim ex idealismo anglico profluentia, partim ex criticismo germanico atque ex sensismo, in quo Deus statuitur idea subjectiva et idealis, minime vero objectiva et realis, nisi ad summum ut postulatam rationis practicæ, quæque recte cum cl. Rosmini formas impietatis vocaveris hujus sæculi (1), sic ex generalibus principiis jam vindicatis rem conficimus:

mants qui réuniront un jour tous les peuples dans une même communion. Hinc desperandum non est aliquando gnosticorum et Montani deliria fore resuscitanda. Loquuntur de sacerdotibus et theurgis; sed quinam sunt? en nexum doctrinæ sansimonianæ ex art. Enseignement central, Paris 1851, pag. 27: *Beaux-arts, science et industrie, et qui constituent dans l'ordre Saint-Simonien la religion, le dogme et le culte; et alors l'association sera composée exclusivement d'artistes, de savants et d'industriels, ou plutôt de prêtres, de théologiens et de théurgies. Itaque artes liberales sunt religio, scientia est dogma, et industria cultus; artifices sunt hujus novæ religionis sacerdotes vel presbyteri, sapientes vero theologi; physici et chymici, theurgi, etc.; fœminas etiam ad sacerdotium evehunt; pudet omnia referre quæ de natura novi hujus sacerdotii tradunt; inter cetera: « Presbyter, aiant, et presbyterissa exercent suum ministerium cum omni vi seu attractione pulchritudinis propriæ; etenim futurum sacerdotium non mortificat carnem suam, nec velo obtendit faciem suam, non se operit cinere, nec corpus lacerat, nec discerpit flagelli ictibus, ipsum pulchrum est, sapiens est. » Vid. *Le Globe*. Sane omnes obscœnitates renovant veterum hæreticorum seu carpocratianorum et gnosticorum, piccardorum medii ævi sive pseudo-mysticorum. Reliqua expedit præterire, præsertim cum ex his jam satis pateat, quænam indoles sit novæ religionis, quinam fructus quos peperit philosophia sensistica idealistica et critica protestantium, quænam consecraria demum pantheismi et autotheismi. Definiri propterea sansimonianismus posset; « Secta quæ pantheismum et autotheismum seu verius atheismum profitetur sub larva terminologie catholice.*

(1) In op. *Frammenti di una storia dell'impietà*, Milano 1854, pag. 115; qui præterea pag. 110 hæc præclare scribit: « Un sentimento religioso e ribellante stà nel fondo del cuore umano, e questo sentimento senza ristare si dispiega e si sviluppa, e o prende forme di una nuda superstizione, o di una nuda e nauseante incredulità, e queste forme si corrompono, e si rigenerano in un continuo movimento, che le affatica, e le fa eangiare senza riposo. » Quibus paucis verbis cl. auctor complexus est originem et progressum omnium impietatum, quæ sub diversis formis et nominibus a mundi exordio hæcenus obti-

1. Deus ex demonstratis in prop. I est ens objectivum, reale, extramundanum; 2. Deus præterea ex dictis est ens infinite perfectum ab omni corporea concrezione semotum, et omnino simplex; 3. Deus est ens a se, necessarium independens. Hinc inferimus a) ergo Deus non est idea mere subjectiva; b) ergo Deus confundi nulla ratione potest cum hæc rerum universitate, finita, limitibusque undique circumscripta ac pluribus scæntente imperfectionibus, corporea, partibus extra partes positis constante; c) ergo Deus non est homo infirmus, non solum physicis, sed et moralibus defectibus undique obnoxius. Absurdus proinde est sive pantheismus sive autotheismus, tum idealis tum materialis.

2. Ad spinozismum speciatim quod attinet, cum nitatur definitione ambigua et contradictoria sibi sit, hoc ipso ejusdem falsitas deprehenditur. Spinoza enim sic definit substantiam: *Per substantiam intelligo id quod in se est, et per se concipitur; hoc est, id cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat* (prop. III). Jam vero sub verbis illis: *Id quod in se est*, duplex latet sensus; vel enim significant id quod per se est, quemadmodum scholastici dicunt substantiam esse per se, quia non indiget subjecto cui inhaereat, quam sic ab accidente et modificatione distinguunt, quorum proprium est alteri inhaerere subjecto, ut rotunditas ex. gr. in cera est; vel significant id quod est a se. Si primo sensu accipit Spinoza vocem illam in se, optima est ejus definitio, sed ex ea nulla ratione colligere potest conclusiones suas; quod si eam intelligit altero sensu, ejus definitio falsa est, et hæc sublata definitione fatiscit fundamentum illius systematis, ac proinde tota superstructa moles ruit. Hoc autem posteriori sensu accipit Spinoza illud in se, ut ex ejus deductionibus patet. Id ipsum dicatur de explicatione quam subdit datæ definitioni, in qua eadem latet æquivocatio: *Cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat*. Vel enim accipit Spinoza conceptum illum absolute, vel relative; si accipit absolute, ita ut conceptus unius substantiæ formaliter non includat conceptum alterius rei, ex. gr. ut conceptus horologi formaliter haberi possit absque conceptu artificis, recta est; sin vero velit excludere conceptum relati-

nuerant, ac deinceps obtinebunt usque ad mundi finem. Prius polytheismus, postea scepticismus et atheismus, sive apertus sive larvatus, ac post religionis christianæ exordium tot hæreticorum sectæ, usque ad lutheranos, ac deinceps usque ad rationalistas et sansimonianos. Aliis verbis at eodem sensu magnus Augustinus hoc ipsum longe ante expressit, in lib. xiv. *De civ. Dei*. cap. 28, dicens: « Fecerunt civitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, cœlestem vero amor Dei usque ad contemptum sui. Denique illa in seipsa, hæc in Domino gloriatur.... ideoque in illa sapientes ejus, secundum hominem viventes, aut corporis aut animi sui bona, aut utriusque sectati sunt, aut qui potuerunt cognoscere Deum non ut Deum honoraverunt, vel gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est sapiens cor eorum, dicentes se esse sapientes, id est, dominante superbia sua, se extollentes, stulti facti sunt, » etc.

vum ad artificem, a quo elaboratum est horologium, est falsa; et tamen hoc posteriori sensu illum accipit Spinoza. Id ipsum dicatur de ejus axiomatibus, quæ perpetua æquivocatione laborant (1).

Dixi præterea sibi esse contradictorium ejusmodi systema; etenim juxta Spinozam non est nisi una substantia infinita, in qua tamen inesse fatetur plura attributa infinita, inter quæ recenset cogitationem et extensionem. Sic porro definit attributum (prop. X): *Attributum per se concipi debet, seu, ut clarior mentem suam aperit in epist. II et IV ad Oldenburgum: Notandum, ait, me per attributum intelligere omne id, quod concipitur per se et in se, adeo ut ipsius conceptus non involvat conceptum alterius rei; sed ex ejus propositione III, quam modo expendimus (Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur; hoc est, cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat)*, eadem est notio substantiæ ac attributorum ejusdem substantiæ; ergo cum ipso fatente plura dentur attributa, hæc ipso plures dantur substantiæ, ideoque, quod consequens est, substantia una est et multiplex, quod involvit contradictionem. Spinozæ demum systema aliudve pantheisticum et autotheisticum quodcumque absurdum esse inde patet, quod per illa fatum impium, falsum perniciosumque inducatur; ex iis enim sequitur Deum actionum quarumvis, etsi scelestissimarum, auctorem esse, imo et patratorem; quod quidem impium esse nemo non videt; falsum insuper propterea, quod dimanat ex falsis conceptionibus de substantia, Deo et mundo, ut suo loco philosophi seu metaphysici ostendunt; eo autem nomine perniciosum, quod libertatem humanam et cum ea moralitatem ac religionem penitus labefactet ac subruat (2). Quibus si addatur repugnare Deum simili esse activum et passivum, voluptatibus simul et doloribus obnoxium, stupidum simul esse et ingeniosum, oriri æ interire, aliaque innumera, quæ persequi longum esset, eo magis cuique ejusmodi systematum absurditas atque stultitia patebit.

Post hæc inutile videretur, absurda et impia hæc deliramenta hominum, qui evanuerunt in cogitationibus suis, in tanta, ut plenis buccis crepant, scientiarum luce, Scripturarum auctoritate refellere; quoniam vero, ut vidimus, non desunt, qui impieta-

(1) Cf. Gerdil, *Della esistenza di Dio e della immaterialità delle nature intelligenti*, tom. II, opp. edit. Rom. pag. 285 et seqq.

(2) Sic enim disserit in sua ethica: « In natura nullum datur contingens, omnia sunt per necessitatem naturæ divinæ determinata, ita quidem, ut certo modo existere et agere debeant; omne enim quod est, in Deo est, Deus autem contingens esse non potest, quia necessario existit. Debent itaque etiam modi naturæ divinæ inde necessario oriri; hi vero modi sunt substantiæ extensæ et cogitantes, utpote Dei attributa; hinc Deus non tantum causa earum activitatis est, quæ necessario esse debent... Homines sunt in relatione ad Deum id, quod argilla in manu figuli, qui eadem ex materia tum vasa pretiosa tum vilia formant. » En quomodo hic impius Dei nomine abutatur, et loquendi ratione delectetur scripturali!

tes istas Moysi adscribere non verentur. coronidis gratia nonnulla addere placet, ad postremum hoc effugium ipsis præcludendum.

Porro, qui Deum exhibet æternum atque in tempore hoc universum e nihilo educentem, rebus his mundanis atque homini præsertim providentem ac prospicientem, bonorum ac malorum justum retributorem, cordium inspectorem, mirabilium effectorem atque futurorum liberorum eventuum præmonitorem; qui Deum exhibet legislatorem sapientissimum et auctorem religionis sanctissimæ, precumque ac sacrificiorum ad se placandum aut ad beneficia obtinenda, etc., non solum fatalem pantheismum vel autotheismum non docet, sed illos plane destruit atque evertit; atqui ejusmodi est Deus, quem Moyses in suo Pentateucho perpetuo exhibet. Enimvero satis est mosaicos aperire codices, ut illico quisvis Deum inveniat, qui in principio creavit cælum et terram; vocem vero בָּרָא (bara) educationem ex nihilo significare, tum ex vi ipsius vocis eruitur, ut suo loco ostendemus (1) tum ex sensu traditionali

(1) In tractatu de Deo creatore. Quoniam vero ut plurimum pantheistæ recentiores abusi sunt notionibus essentialis et possibilitatis, perinde ac si istæ non solum modo eminentiore (ut superius a nobis dictum est, cum ageretur de perfectionibus divinis et Dei simplicitate), sed reali existerent in Deo, adeo ut cum essentialis reales, quæ Deo inesse supponuntur, trans-eunt ad existentiam, non sint nisi Deus ipse foras se prodens, vel Dei ipsius modificationes, in quo fundatur systema emanationis, ex quo profluit pantheismus; juvabit notions subjicere claras et distinctas essentialis et possibilitatis. Atque ut incipiamus a possibilitate, 1. illud dicitur possibile, quod esse potest, seu quod non repugnat. Hæc possibilitas, quæ consistit in non repugnantia notarum, interna vocatur et immediate fundatur in principio contradictionis; illud est possibile quod contradictionem non involvit. 2. Quod possibile est, simul est cognoscibile; sed omnino distinguenda est cognoscibilitas a cognitione, vel cognoscibile a cognito; cognitum supponit intellectum, cognoscibilitas vero non item. Nam cognoscibile illud est, quod cognosci potest, si existat intellectus præditus sufficienti perfectionis gradu ad rem hujusmodi intelligendam; an autem talis intellectus existat, sola cognoscibilitas non dicit. Si vero adsit intellectus sufficienti perfectione præditus, res quidem cognoscetur, sed tamen non efficietur, nec producet ab intellectu, et cognoscibilitas semper ratione prior erit ipsa cognitione; objectum cognitionis præsupponendum erit logicæ ante actualem cognitionem: Sicut bonum, inquit S. Thomas I. p. q. xvi. a. 1. nominat id in quod tendit appetitus, ita verum nominat id in quod tendit intellectus. Secus si cognoscibilitas et possibilitas producerentur ab intellectu, si intellectus est infinite perfectus, objecta producta quoque infinite perfecta esse deberent, ut patet in Verbo, quod procedit per intellectum. Nec est quod quis regerat: intellectus cognoscit omnia juxta exigentiam suæ naturæ, cognitione infinita quidem ex parte subjecti cognoscentis, sed finita ex parte objecti cogniti. Hoc sane optime dicitur, inde enim sequitur objectum non pendere ab intellectu, qui illud præsupponit. Deus intellectu ad intra nihil producit (seu gignit) nisi Verbum, ad extra non producit nisi voluntate libera, Deus autem noster in cælo, omnia quæcumque voluit fecit, Psal. cxiii, non omnia, quæ intellexit. 3. Principium contradictionis, quod est fundamentum rerum possibilium, debet saltem in ordine cognitionis et disputationis, seu logicæ et rationis

totius judaicae gentis (II Macch. VII. 28). Justis praemia, malis poenas decernit (Gen. III, IV, etc.).

prius supponi ante existentiam Dei; nam secus quid prodesset adversus atheum evincere existentiam Dei, cum Deus, non supposito principio contradictionis, *idem non potest simul esse et non esse*, posset adhuc non existere, tametsi demonstraretur ejus existentia? Deus esset etiam in ordine ad nos *prima veritas* quae certo cognoscitur, quod est falsum, etsi nonnulli hoc dixerint, ut vidimus superius (n. 61. p. 32). 4. Pejus adhuc esset, si possibilitas illa rerum *formaliter* acceptarum, seu prout sunt in se, confunderetur cum intellectu divino vel cum essentia divina; tunc enim, ut ex dicendis inferius clare patebit, delabimur in pantheismum. 5. Possibilitas, de qua hactenus diximus, est possibilitas interna; sed praeter eam consideranda est etiam possibilitas externa. Haec nihil aliud est nisi virtus causae producendi id quod est interne seu intrinsece possibile; et haec causa nihil aliud est, nisi omnipotentia Dei. 6. Externa possibilitas supponit internam; nam Deus producere non potest id quod repugnat, ex. gr. circulum quadratum. Atque hinc S. Thomas, 1. p. q. xxv, art. 3, ait. « Relinquitur igitur quod Deus dicatur omnipotens, quia potest omnia possibiliter absolute... possibile quidem, quia praedicatum non repugnat subjecto... impossibile vero absolute, quia praedicatum repugnat subjecto » 7. Sed jam de essentiis rerum. Possibilitas latius porrigitur quam rerum essentiae, seu quod idem est, essentiae rerum debent esse possibles, sed non omnia possibiliter pertinent ad rerum essentias; possibilis est homo procerae staturae, sed proceritas non pertinet ad essentiam hominis: *Numquid homines non sunt parvuli?* inquit S. Augustinus. 8. Essentiae rerum duplici modo considerari possunt, nempe, ut schola loquuntur, *formaliter et eminenter*, hoc posteriori modo sunt ipse infinite perfectiones divinae, et sunt identificate cum Deo; *formaliter* sunt quales in ipsis inveniuntur, seu sunt id per quod unaquaeque res in suo esse constituitur: si essentiae rerum hoc modo consideratas confundamus cum essentia Dei, en iterum nos in pantheismo! Reipsa essentia hominis existentis una est eademque; homo in utroque statu est animal rationale, nam per existentiam non destruitur essentia, sed essentia per existentiam ex mera possibilitate transit in actum, ac propterea existentia dicitur ultimum possibilitatis complementum. Haec autem quae hic dicta sunt de eadem essentia in duplici statu considerata, possibilitatis nempe et existentiae, confundi non debent cum quaestione a philosophis agitata, num *essentia actualis* distinguatur realiter ab existentia, quod recentiores negant; haec enim inter se toto caelo distant. 9. Sicut possibiliter et essentiae rerum duplici modo considerari possunt, ita et duplici modo cognosci possunt. Sicut Deus eminenter essentias rerum omnesque possibles perfectiones continet, ita omnes cognoscit in se ipso, sive in sua essentia. Sed eas cognoscit etiam in seipsis, quia in seipsis sunt cognoscibiles; posito enim objecto cognoscibili et intelligentia infinite perfecta, certe nihil aliud requiritur ad aliquid cognoscendum; species enim intelligibiles, quae olim a scholasticis requirebantur ad aliquid videndum seu cognoscendum, a recentiori philosophia expunguntur. Ex harum notionum confusione plures hac nostra aetate, in Germania praesertim, errores, nec leves, prodierunt. Cfr. Storchenau S. J. *Instit. metaphys.* lib. 1, sect. 1, cap. 1, et sect. 3, cap. 4, n. 165, scholion 2. Cum vero S. Thomas loc. cit. 1. p. q. xvi. a. 1. affirmat veritatem esse in intellectu, non autem in rebus, id affirmat in ordine ad causam exemplarem, cujusmodi sunt ideae, ut vocant, archetypae in Deo, et artefacta in mente artificis, ut ibidem explicat; quo sensu etiam alibi docet scientiam esse causam rerum, quod et nos tue-

gem sancit (Exodi. XX, et seqq.). Tota Josephi historia, ut de reliquis taceam, non est nisi historia, ut ita dicam, divinae providentiae, quae mirifice elucet in variis sanctissimi hujus patriarchae eventibus. Ne singula vaticinia persequar, quid significant vaticinia Abrahamo ejusque posteritati facta, quae plenum exitum sortita sunt? Licet profecto asserere, tot esse in pentateucho mosaico argumenta adversus monstruosum et impium Salvador systema, quot capita, imo pene dixerim quot verba. Mirum est, in tanta tot saeculorum serie, neminem ex tot tantisque veteris synagogae viris, et sanctitate et doctrina praestantibus, deprehendisse, quod demum Salvador, ut suis gratificaretur sansimonianis reperit; imo nec Philonem nec Flavianum Josephum quidquam tale unquam suspicatos esse.

Concludamus igitur pantheismi, eujuseunque demum formae, atque autotheismi systemata absurda omnino esse atque a mosaicorum librorum documentis prorsus aliena.

DIFFICULTATES.

I. Obj. Si una substantia non potest produci ab alia, si non potest dari nisi una substantia infinita, si denique ad naturam substantiae pertinet existere, planum est non posse dari nisi unam substantiam, eamque infinitam, ac necessario existentem, quae non potest esse nisi Deus. Atqui rem ita se habere patet ex eo quod si una substantia posset ab alia produci, ejus cognitio a cognitione causae suae deberet pendere, et eandem involvere, adeoque non esset substantia, quae non aliud est nisi quod in se est, et per se concipitur, seu cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat. Ita si haec substantia non esset infinita, ideo esset, quia ab alia ejusdem naturae terminaretur; cum autem non possint dari duae substantiae ejusdem generis, patet non posse aliquam substantiam ab alia ejusdem generis substantia terminari, ac propterea esse unicam substantiam eamque infinitam. Quod demum ad naturam substantiae pertinet existere ex dictis sequitur: si enim substantia non potest produci ab alia, erit itaque substantia causa sui, id est, ipsius essentia involvet necessario existentiam, sive ad ejus naturam pertinere existere; ergo.

Resp. *Neg. min.* Ad probationem... *Quae non aliud est nisi quod in se est*, etc. D. Id est, quod per se est, seu quod non indiget subjecto, cui inhæreat, C. id est, quod a se est, seu a seipso existentiam habet. N. Cum vero tota vis subsequentium proba-

bimur. Seu ut aliis placet loquitur S. Doctor de veritate logica quae profecto non est in rebus, sed in intellectu, non autem de veritate metaphysica. Hinc Vasquez in 3. p. S. Thomae Tom. II. q. lxxii. ar. 4. Disp. cxxxii. cap. 6. pag. 208. edit. Lugdun. 1620. col. 2. circa initium haec habet: « Essentiae rerum ordine rationis sunt ante omnem Dei scientiam, et voluntatem: quare licet possit cuilibet rei tribuere, aut non tribuere existentiam, non potest illius naturam intrinsecus immutare. »

tionum ab hac æquivocatione pendeat, hac sublata, sponte sua ruit totum argumentum. Ideo vero hic contextuimus seriem demonstrationis Spinozæ, ut clariori in lumine poneremus sophisticam ipsius argumentandi rationem.

Eadem latet ambiguitas in definitione *infiniti*. Etenim cum per infinitum intelligi possit illud, quod ab alia substantia ejusdem naturae limitari non potest, cujusmodi a pluribus concipitur spatium Spinoza huic notioni callide substituit aliam, nempe infinitum illud esse, quod ab alia natura ejusdem generis, terminari non potest, quo sensu æque infinita esset atomus Epicuri, quae sola existeret, etsi exiguissima, eo ipso quod sola in hypothesis existeret: nam si sola atomus esset, vel solus existeret pulvisculus, ab alia substantia ejusdem generis non limitaretur seu terminaretur, esset tamen limitatus a se, et in se (1).

Inst. Si praeter Deum alia admitteretur substantia, ideo esset, 1. quia divina substantia non omnes existendi modos praese ferret, quod est absurdum, cum divina substantia perfectissima sit, seu omnes perfectiones in se contineat; 2. finita insuper esset divina substantia, quia ab alia diversa circumscriberetur, ac 3. deberet ab alia differre; in divina autem substantia, quae simplicissima est, nulla ejusmodi differentia concipi potest, per quam ab alia realiter distinguatur. Quibus omnibus 4. robur accedit, tum ex eo quod si praeter Deum alia existerent, jam Deus perfectior esset una cum iisdem substantiis, quam si esset solus seu sine illis, tum ex eo quod tunc Deus, utpote aliarum substantiarum causa, deberet in se continere has substantias formaliter, prout causa continet in se effectum cujus causa est; quae omnia sunt absurda.

Resp. ad 1. D. Vel formaliter vel eminenter, ut suo loco expositum est, C. formaliter N. Et sic cetera difficultates sponte sua evanescent.

Ad 2. N. Tunc enim circumscriberetur, si cum substantia divina alia ejusdem naturae coexisteret, non autem si diversae naturae sit et a Deo omnino pendeat, tum in existentia, tum in omnibus suis attributis et perfectionibus, ac in Deo ipso subsistat.

Ad 3. *Cone. antec. neg. cons.* Etenim differunt profecto a Deo creaturae omnes, eo quod limitatae, circumscriptae ac ab alio sint, Deus autem simplicissima infinita essentia est atque a se existens.

Ad 4. *Neg.* Cum enim omnia, quae a Deo sunt, quod habent habeant ex eo, qui perfectiones omnes, quae in creaturis sunt, ipsis communicat per participationem, ut loquitur S. Thomas, ideoque in se Deus longe nobiliore modo et has perfectiones aliasque omnes possibles continet (2).

Quod postremo loco additur de causa continente

(1) Cfr. Gerdil. diss. cit. loc. cit.

(2) 1. p. q. iv, art. 2. « Cum Deus, inquit, sit prima causa effectiva rerum, oportet omnium rerum perfectiones praexistere in Deo secundum eminentiorem modum. »

in se effectum, jam disiectum est ex iis, quae diximus de ratione formali ac virtuali seu eminenti, quae Deus in se omnia continet.

II. Obj. cum Salvador 1. Ex consideratione hujus universi gignitur in humana mente idea cujusdam existentiae infinite; et 2. quidem infiniti positivi, quod omnes includit characteres, quos theologi in Deo recensent, cujusmodi sunt *unitas, aeternitas, invisibilitas*. 3. Hoc autem *Esse* universale ac aeternum, activum simul et passivum, Abraham et Moses vocarunt Jehovah (1) 4. Idea *Entis absoluti*, quod dici posset *infinitheismus*, fundatur in facto, analogia, historia et convictione (2). Sane 5. Moses id expressit per vocem Jehovah, quae a radice *haia* (יהוה), seu *hava* (הוה) deducitur, quaeque significat esse, seu *illum qui est*, aut existentiam essentialem. Praeter hoc 6. Plura alia nomina secundaria habentur ad Deum designandum, inter quae *schaddai* (שדד) *sufficiens* sibi ipsi, et *El* (אל) *fortis*, *Adonai* (אדוני) *principium*, *Eliion* (עליון) *excelsus*. Nomen 7. *Elohim* (אלהים), quod est ab *Eloah* (אלה) *vis*, licet in plurali adhibeatur, semper inservit singulari, ita ut indicet omnes vires in unam collectas, et exacte referat ideam Dei, intelligentiae generalis, opificis, magni aedificatoris, quum distinguantur in hac rerum universitate natura ac Deus, vires seu potius virium unio fecit caelum et terram, inquit Genesis (3); quemadmodum vero Elohim politicum reducitur ad esse generale, quod est populus, sic Elohim theologicum desinit in unitatem Jehovah. Deus igitur ex Moyse non est nisi esse absolutum, cujus creaturae non sunt nisi tempora et modi; ergo.

Resp. ad 1. D. Gignitur idea existentiae infinite distinctae ab ipsa rerum universitate, C. identificate cum ipsa N. Nemo enim, qui sanae mentis sit, nec velit cum pantheistis ac spinozistis insanire, sibi hanc ideam eudit, quae recte rationi adversatur, cum ejusmodi existentia universalis in sensu auctoris sit fecunda parens omnium deliriorum, quae recensimus in Spinozæ confutatione; sed ratio spectando hanc rerum universitatem velut effectum, assurgit ad causam necessariam, a se existentem, etc., quae cum suis effectibus contingentibus, limitatis, mutabilibus confundi non debet.

Ad 2. D. Quod est ipse Deus, et in quem propterea solum recensiti characteres unitatis, aeternitatis, indivisibilitatis conveniunt, C. quod constituitur a rerum omnium congerie, ut auctor noster autumat N. Alioquin oriretur unitas absoluta ex tot unitatibus, seu partibus et elementis, quibus hoc universum coalescit, aeternitas in entibus successivis, cujusmodi sunt homines, bruta, plantae, etc., indivisibilitas tandem ex ipsa divisibilitate; quae omnia absurda sunt et repugnant.

Ad 3. N. Hoc enim non est nisi deliramentum adversarii. Abraham non cognovit nomen Jehovah,

(1) *Hist. des Institutions de Moïse*, tom. III, 2. part. liv. 1, ch. 1, pag. 177.

(2) *Ibid.* pag. 184.

(3) *Ibid.* pag. 185.

quod prima vice Deus Moysi manifestavit, etsi divinus hic scriptor hac voce utatur in conscribenda Genesi; Moyses autem Deo isti fictio tribuisset omnia mirabilia ac mundi ipsius creationem in hypothesi Salvador, etsi nemo alius hoc deprehenderit præter incredulum istum.

Ad 4. N. Hoc enim monstrum potius excluditur tum facto ipso, tum analogia, tum historia ac convictione. Hæc enim omnia nos ducunt ad Deum distinctum ab omnibus objectis, quæ nos circumstant, admittendum et cognoscendum; et pauci dumtaxat athei larvati hac idea entis absoluti in sensu auctoris convinci potuerunt, omnibus gentibus reclamantibus (1).

Ad 5. Neg. prorsus. Licet enim vox Jehovah denotet *eum qui est*, seu *qui erit*, ut patet ex sensu, quo Moses, seu potius Deus ipse eam usurpavit, non aliud tamen exprimit nisi eum qui necessitate naturæ existit, quique distinctus est ab iis omnibus, quæ non habent nisi existentiam communicatam, accidentalem, atque ut ita dicam, precariam; quæ, quidquid sunt, illud ab eo habent, qui essentialiter est, nempe Deo, qui hæc omnia ex nihilo condidit, ipso referente Moysæ, ut mox dicemus.

Ad 6. D. Ad designanda diversa ejusdem supremi Numinis attributa, C. ad designandum portentum ab auctore excogitatum N. Cum videat Salvador causæ suæ officere nomen *Adonai*, quod dominum significat et hominibus etiam passim tribuitur, ipse vertit *principium*: at hac significatione ex centum triginta quatuor locis, in quibus juxta Masorethas Deo tribuitur, nunquam invenitur (2).

Ad 7. Neg. Elohim indicare, ut adversarius contendit, virium collectionem, sed Deum ipsum designat, cui promiscue tribuitur tum singulari numero tum plurali juxta indolem hebraicæ linguæ. Sane in plurali adhibetur passim ad designandam rem prorsus singularem; ita scilicet affirmatur de unico Angelo, Jud. XIII, 22; de uno vitulo, quem ut Deum Hebræi venerati sunt, Exod. XXXII, 31; de uno idolo, ut Dagone, Jud. XVI, 24; de uno Moysæ, quando Deus eum constituit *Deum Pharaonis*, Exod. IV, 16; VII, 1; de Arca, 1 Reg. IV, 7, et alibi; quæ cum res singulares sint, plurali tamen numero per hanc vocem efferuntur. Quod si demus adversario *Elohim* reipsa indicare collectionem virium, tunc reponimus non indicare collectionem abstractam, sed ens quod unum est, et est collectio virium omnium in summo gradu, nempe intelligendi, volendi, creandi, movendi, destruendi, etc. Ridiculam pariter se prodit ejus versio seu potius commentatio primi Geneseos versiculi: *Vires seu potius virium unio fecit cælum et terram*; quænam vires fecis-

(1) *Qu'on ouvre l'histoire de l'Inde*, inquit Salvador (loc. cit. pag. 177), on retrouvera partout cette conception, mais accompagnée des plus fausses conséquences. Hæc quidem ipse asserit, attamen nullo documento probat assertionem suam. Ex historia religiosa omnium populorum contrarium potius evincitur.

(2) Cf. Buxtorfius ad vocem 1778.

sent cælum et terram? An hujus universi attractio universalis aut affinitas chimica? Ast nondum erat juxta Salvador. Adde verbum *Bara* בָּרָא ut suo loco ostendemus, vere et proprie significare educationem ex nihilo. Restat igitur ut Moyses describeret mundi creationem factam a Deo, qui ab hoc universo distinctus sit. Hoc vero sublato fundamento ex se concludunt, quæ Salvador nugatur circa Elohim politicum et theologicum, ac ejus esse substantivum cum suis modis et temporibus. Non est igitur cur diutius in his refellendis immoremur. (1).

Inst. Talem fuisse Moysis mentem facile ex

(1) Hæc mutatus est, ut diximus, Salvador partim ex Schelling, qui, in *Epist. philosoph. de dogmatismo et criticismo*, aperte docet pantheismum, affirmans: « *To Ego* includit omnem existentiam et realitatem; quia si extra ipsum aliquid daretur, hoc esset absolutum; quod est absurdum. Hoc igitur Ego est infinitum, indivisibile et immutabile. Si substantia est aliquid absolutum, *et Ego* est unica substantia, vel si darentur plures substantiæ, daretur *Ego* extra *Ego*, quod esset contradictorium; quod est, in *et Ego* est, extra *et Ego* nihil est; si *et Ego* est sola substantia, quidquid est, non est nisi accidens *et Ego*. Unde concludebat Deum esse Ego non ego, in *præxi Deum esse Ego absolutum, quod destruit non Ego*. Partim mutatus est a sansimonianis, qui pariter docent Deum esse quidquid est. Sic in libello qui inscribitur *Religion Saint-Simonienne*, Paris, 1831, *Communione générale*, pag. 40, in allocutione sequitur: *Le père Enfantin*: « *Chers enfants*, Dieu est tout ce qui est. Tout est en lui, tout est par lui, nul de nous n'est hors de lui, mais aucun de nous n'est lui. Chacun de nous vit de sa vie, et tous nous communions en lui; car il est tout ce qui est. » Hic singuli dicuntur non esse Deus, quia singuli non sunt tota rerum universitas, sed sunt ejus partes tantum, atque ex eo quod Deus sit omne quod est, infertur nos omnes communicare in ipso. His pariâ habet Salvador, qui, ut respondeat sibi propositæ difficultati: « Mais alors chaque chose n'est-elle pas Dieu? *respondet*, pag. 184: « On ne peut conclure de ce que chaque chose, chaque être doué ou non doué d'intelligence, tient à l'être absolu et dépend de lui, que cette chose ou cet être doive s'appeler Dieu. Chaque citoyen en particulier est-il le peuple? chaque membre de l'être humain est-il l'homme, etc. »? Et hinc infert easdem consecutiones, quas ex eodem principio deducunt sansimoniani. Hi enim inferunt religionem esse politicam, dogma effici scientiam. Etenim in libro: *Religion Saint-Simonienne, Enseignement central (extrait de l'Organisateur)*, Paris, 1831, pag. 31 et 32, ita legitur: « J'aurai réconcilié l'humanité avec Dieu, c'est-à-dire avec elle-même et avec le monde; comme rien ne se trouve en dehors de Dieu, la politique devient la religion, la science devient le dogme. *Et hæc ipsa docet Salvador, qui p. 183 dicit*: Tout signale donc l'existence d'un point central de l'immensité, d'un moi de l'être infini, d'un foyer incalculable de la législation universelle, d'où s'échappe éternellement ce qui donne la vie à toute chose, et vers lequel tout est ramené, etc. » Possem pluribus hanc assertionem prosequi, sed, ne nota nimis proluxa sit, ista sufficiant ad evincendum, non a Moysæ, sed tum a criticismo germanico, tum a sansimonianis suas ideas hunc incredulum Judæum philosophum hausisse. Dixi a sansimonianis, quorum doctrinæ, ut ex dictis patet, mysteriis erat initiatus, licet ejus opus prodierit in lucem anno 1829, productiones vero Sansimonianorum e suis tenebris non exierint erumpere nisi anno 1850 et seqq. Hoc ideo animadverti, ne quisquam me anachronismi accuset, dum a sansimonianis affirmavi Salvador doctrinam suam mutatum esse, cum notum sit, longe ante annum 1829

ipsius scopo colligitur, qui alius non fuit nisi per unius entis ideam ostendere naturam politicæ constitutionis populi israelitici, et cum hac idea omnia componuntur, quæ tum Moyses ipse tum ceteri prophetæ Deo tribuunt. Cum enim homo sit symbolum maxime idoneum magni istius entis, plerique veterum, licet persuasi essent Deum incomprehensibilem esse et absque forma, eum tamen repræsentarunt ut membrum humanitatis. Legislator hebræus monet talem non esse verum existendi modum magni entis; vulgus tamen non percipit nisi quod sensus percipit, hinc est quod prophetæ exhibeant Deum ut loquentem, audientem, etc. et sic facile est ceteras omnes metaphoras exponere. Ac 1. quidem veritas est expressio *eius qui est*, seu expressio legum entis generalis, quibus homo semper subjectus est. Hinc dicitur veritas *revelare* se homini, et homo recipere *verbum* metaphoricum Jehovah, ex quo promanant locutiones: *Æternus vult, quærit, jubet*; et quo magis homo ad veritatem accedit, dicitur *amicus Jehovah*, quo magis recedit, fit *inimicus*; hinc rursum *voluntates* Jehovah, etc. (1). 2. Sic per epitheta humanitatis propria præcipue leges, quibus humanitas indiget, in totidem attributa Jehovah commutata sunt. Atque inde Deus *bonus, fidelis, potens, vindex, timor Jehovah*, etc. dictus est, sive ex bonis, quæ in mundo sunt, sive ex cælorum extensione, sive ex malis, quæ premunt scelestum, vel bonis quæ amicis veritatis consequuntur. 3. Species locutionum afficit relationes inter Jehovah et populum. Vocatur Deus Abraham, quia ab hoc patriarcha agnitus; Deus Israël, quia Moyses constituit populum, assumendo hoc principium unitatis ut basim, et idem istud proponendo tanquam objectum publici cultus. Cum vero homo juxta doctrinam Hebræorum activus et passivus sit in suis relationibus cum Jehovah, hinc factum est, ut Deus exhibeatur modo electus a populo, modo populum eligens. Nemo proinde rem adeo magnam et sublimem satis mirari poterit, quod scilicet dogma integrum Mosis duobus verbis concludatur *Jehovah Echad* (יהוה אחד) esse unum est, non existit nisi unum esse (2); ergo.

Resp. Neg. talem fuisse scopum Moysis, et nego cetera, quæ obtrudit nuper hic judæo-philosophus, tum contra apertam Moysis narrationem, tum contra sensum universæ gentis suæ ejusque ætatis, ex quibus ne unus quidem suspicatus unquam est pantheismum insinuari seu, ut ipse vocat, infini-theismum, sive in libris Moysis sive in libris prophetarum. Deus certe, quem Salvator fingit, nec erat colendus nec timendus, multo minus dignus pro quo tot ac tanta paterentur Judæi sive ante sive post Christum, ut reipsa peressi sunt, ne ab eo deficerent sive ante sive post Christi adventum. Mitto argumenta, quæ sive ex divina providentia, quæ per-

(1) *Ibid.* pag. 190.

(2) *Ibid.* pag. 188.

petuo elucet in hujus populi conditionibus, sive quæ ex miraculis et vaticiniis deducuntur; ea enim, etsi rejiciantur ab hoc incredulo, testatissima tamen sunt, nec eludi possunt, ut suo loco ostendimus. Demum semel admissa absurda hæc ab adversario primum excogitata hypothesi, sequeretur Moysen et seriem prophetarum, doctores omnes et sacerdotes hebraicæ gentis fuisse deceptores et seductores, et integrum populum per ingentem sæculorum seriem non fuisse nisi ludibrium hujus deceptionis, etsi nemo unquam eam detexerit vel suspicatus de ea fuerit. Falsum præterea est quod de infortuniis vel felici sorte asserit auctor, quæ vitam vel male vel recte actam comitantur; imo hæc fuit continua prophetarum querela, quod sæpe infausta bonis, fausta malis acciderent, ut patet ex Psal. LXXII, 5-16; Jerem. XII, 1 et seqq.; Habac. I, 4, et alibi passim. Ergo nullus timor concipi potuisset ex ipsorum pravitate. Quare, ne in hoc systemate refellendo prolixior sim, cum Moyses prædicavit Dei unitatem, non prædicavit nisi unitatem summi Dei creatoris cæli et terræ, omniumque provisoris et conservatoris; objectum unicum adorationis et cultus proposuit, totque hunc cultum munivit præsidii, ne populus aliarum gentium scandalo deciperetur, atque ad polytheismum et idololatriam prolaberetur, et sic vera conservaretur religio usque ad adventum Christi, a quo ad omnes gentes dimanare debebat.

Dices: Nonne pantheismi vestigia occurrunt in illis Ecclesiastici verbis, XLIII, 29: *Ipse (Deus) est in omnibus*, seu, ut fert græcus textus: *Ipse (Deus) est omne* (1); nec non in verbis S. Pauli, Rom. XI, ult: *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia*; et clarius adhuc Act. XVII, 28: *In ipso vivimus, movemur et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt: Ipsius enim et genus sumus*? Nihil igitur in medium protulit Salvador, quod ipsi scriptores sacri non dixerint.

Resp. Neg. His enim testimoniis aliisque similibus non aliud docemur nisi Dei immensitatem, qua fit ut omnia in ipso sint et ipse sit in omnibus rebus, ut res a se conditas conservet et regat, ipsis vitam tribuat et actionem, quod infra ostendemus (2). Hoc sensu exponi pariter debent nonnulla patrum dicta, quæ prima fronte difficultatem facessere videntur; ut cum Origenes, *De Principiis*, lib. II, cap. I, n. 3: *Sicut corpus nostrum*, inquit, *unum ex multis membris aptatum est, et ab una anima continetur, ita et universum mundum velut animal quoddam immensum atque immane opinandum puto, quod quasi ab una anima, virtute Dei ac ratione teneatur. Quod etiam a Sacra Scriptura*

(1) *Αὐτός ἐστι τὸ πᾶν.*

(2) Verba autem Ecclesiastici, juxta expositionem Calmet, non aliud continent nisi sermonis hactenus instituti conclusionem, qua adstruitur Deum esse principium et finem rerum omnium. Vel ut clarius exponit Cornelius a Lapide: *Deus est omne*, quia ipse est *et* *is*, id est ens primum, essentialis, immensum, a quo omnia alia entia necessario et essentialiter pendunt, adeo ut, si per impossibile non esset Deus, impossibilis foret alterius cujuscumque entis existentia.